

Исмаилова Ибадат Мусаевна, Рысбаева Акмарал Абдилатовна
АЛЫКУЛ ОСМОНОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНДАГЫ ФИЛОСОФИЯЛЫК ОЙЛОР
Исмаилова Ибадат Мусаевна, Рысбаева Акмарал Абдилатовна
ФИЛОСОФСКИЕ МЫСЛИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ АЛЫКУЛА ОСМОНОВА
Ismailova Ibadat Musaevna, Rysbaeva Akmaral Abdilatovna
PHILOSOPHICAL THOUGHTS IN THE WORKS OF ALYKUL OSMONOV

УДК 820 – 2.1

Аннотация: Аталган макалада кыргыз поэзиясынын бермети, акындын мөлү Алыкул Осмоновдун ырларындагы философиялык ойлорду талкуулоого аракеттендик. Акындын ар бир ыры турмуш чындыгынан жазылып, жүрөккө жетип, сезим кылдарын терметет. Тагдыры да, таланты да башкалардан башкараак бул акын жашоо, өмүр, өлүм жөнүндө эң эле көп ырларды жазды. Өмүрдүн аздыгына тан берип, анын октой тездигине баш катырды. “Өлүм ак, пейли сараң, көңүлү тар, күчү жок бирок мени коркута алар” деп, өлүм алдында жалтаңдабай, өзүн кайраттуу тутту. Муну менен куру кыйкырык, куру дымак эмес дүйнөгө оптимизм менен кароо үлгүсүн калтырды.

Мен өзүмдү үй ичинен карасам

Жаткан өңдүү бир өлүк жан каны жок, деп кайгырганы менен ,

Мен өзүмдү бир кылымдан карасам

Тээ алыстан чаң ызгыткан шаң чыгат, - деп өз ырларына, артында калган эмгегине таянды. Жыл сайын канча жолу туулуп, канча жолу жашарып тураарына ар бир акылы ордунда, сезими бар инсан ынанат. Кыскасы, өмүр - Алыкул Осмоновдун поэзиясында бүтпөс, түгөнбөс, чеги жок нерсе.

Ачык сөздөр. Философиялык поэзия, өмүр ,өлүм, оптимизм, пессимизм, айыкпас дарт, адамзат.

Аннотация. В данной статье предпринята попытка проанализировать философские мысли в поэзии Алыкул Осмонова — жемчужины кыргызской литературы. Каждое произведение поэта написано на основе жизненных реалий, проникает в сердце и трогает самые тонкие струны души. С уникальной судьбой и талантом, не похожими ни на кого, этот поэт много писал о жизни, бытии и смерти. Задумываясь о краткости жизни, он размышлял о её стремительности. «Смерть справедлива, скупая сердцем, узка в мыслях, бессильна, но всё же способна пугать меня», — говорил он, оставаясь смелым перед лицом смерти. Вместо пустых слов и ложной бравады он оставил пример оптимистичного взгляда на мир.

Хотя он говорил:

«Себя я вижу как в доме мертвецов,

Лежит как труп, без жизни и крови», —

вместе с тем находил опору в своих стихах и творческом наследии:

«А если взглядом с века я себя ищу,

Вдали веселье, пыль клубится — там я живу».

Каждый разумный и чувствующий человек верит, что его наследие рождается и обновляется вновь с каждым годом. В целом, жизнь в поэзии Алыкула Осмонова — это неиссякаемая, бесконечная, необъятная тема.

Ключевые слова. Философская поэзия, жизнь, смерть, оптимизм, пессимизм, неизлечимая болезнь, человечество.

Annotation. This article attempts to analyze the philosophical thoughts in the poetry of Alykul Osmonov, a true gem of Kyrgyz literature. Each of the poet's works is rooted in life's realities, touching the heart and stirring the deepest emotions. With a unique fate and talent unlike any other, this poet wrote extensively about life, existence, and death. Reflecting on the brevity of life, he pondered its fleeting nature. "Death is fair, stingy of heart, narrow-minded, powerless, yet capable of frightening me," he said, remaining courageous in the face of death. Instead of empty words or false bravado, he left behind an example of optimistic outlooks on the world.

Though he wrote:

*"I see myself as if in a house of the dead, ying like a corpse, lifeless and bloodless,"
he also found solace in his poetry and creative legacy:*

*"And if I look at myself from a century's distance,
From afar, I see joy, dust swirling — there I live."*

Every reasonable and sensitive person believes that their legacy is reborn and renewed every year. Overall, life in Alykul Osmonov's poetry is an inexhaustible, endless, and boundless theme.

Keywords. *Philosophical poetry, life, death, optimism, pessimism, incurable illness, humanity.*

Койчу досум, мени акын дебечи,
Мени акындын чабалына теңечи.
Кыргызында кандай улуу акын бар,
Десе келет Алыкулдун элеси.

деп, белгилүү жазуучу Насирдин Байтемиров айтса, “Чабал акын менен сүйлөшкөнчө, Алыкулдун мүрзөсүндө турган артык” деп таланттуу акын Байдылда Сарногоев айткан. Анын сыңарындай Алыкул жашоого бир жарк этип жанган, чанда бир кездешүүчү кайталангыс феномен да. Кыргыз поэзиясын ансыз элестетүү супсак болор эле. Дүйнөгө ыр менен келип, ыр менен кеткен, ырсyz жашай албаган, ыры жок өмүрүнө канааттанбаган акындар болорун, жаш муундар дал ушул Алыкул Осмоновдун өмүрү жана чыгармачылык жолунун мисалында даана түшүнүшмөк. Акын танса баарынан танып, бирок ырдан танбай, айыкпас дартты, поэзиянын сырдуу, ажайып дүйнөсү менен дарылады.

Ырларына өтө катаал сын көз менен карады

Жакшы ыр жазсам, бутунан өөп жөнөтөм,
Жаза албасам, көз жашымды көлдөтөм.

Ал бүт өмүрүн, жан дүйнөсүн жарып чыккан, бүтүн жакшы ырларын, карапайым адамдарга арнады. А.Осмоновдун акындык жаңычылдыгы мына мында: ал кыргыз жергесиндеги турмуштук өзгөрүштөрдүн сырткы белгилерин, жалпы түспөлүн эмес, адамдардын аң-сезиминдеги, психологиясындагы, жашоо дүйнөсүндөгү кескин бурулуштардын диалектикасын ачты.

Акындын кайсы ырын, кайсы поэмасын албайлы, окуган адамдын көз алдына реалдуу турмуш чындыгын тартып, ички туюм-сезимин козгоп, жашоо, өмүр, өлүм сыяктуу философиялык ойлорду ойлоноуга аргасыз кылат. Өмүр менен өлүм Алыкулдун философиялык лирикасында дайыма бой тирешип турат. Ал күрөштө өмүр дайым жеңүүчү болуп чыгат. Себеби адамдар бирин экинчиси улайт, чабал, начардын ордуна күчтүү, акылдуулар келет, ата бүтпөгөн ишти бала бүтүрөт. Өмүр - Осмоновдун философиялык поэзиясында бүтпөс, түгөнбөс, чеги жок нерсе. Акын жашоо, турмуш, туурасындагы ырларында өмүрдү даңктайт, бирок өлүмдүн ак экендигин да танбайт. Мисалы: “Жеңишбек поэмасын окуйлучу

Ысык-Көл кээде тынч да, кээде толкун,
Толкуса толкунуна тең ортокмун.

Турмушта канча жолдош күтсөм дагы,

Бир сырдуу мындай жолдош күткөн жокмун.” [6.168-бет]

Чыгарманын башындагы үч куплетти жатка билбеген, керектүү жерде көркөм айтпаган кыргыз жоктур десек жаңылышпайбыз. “Эмне деген укмуштуу, ажайып саптар. Мындагы кереметти айтып бериш үчүн Алыкулдукундай сүйүү, сезим, талант керек. (3. 110бет)

Дүйнө-өмүр энчи бердиң, үй жай бердиң,

Дүйнө-өмүр алоолонуп жана бердиң.

Неге сен алыс кеткен сапарыңдан,

Ээриң жок, жайдакталып кайра келдиң. Бул “Жеңишбек” поэмасынын көркөмдүк түзүлүшүнүн негизи, философиялык маңызы. Реалисттик жана философиялык поэма, акындын кыргыз поэзиясына түздөн түз кошкон поэтикалык салымы. [1. 89бет]

Акырында:

Өлүм ак , пейли сараң, көңүлү тар,

Күчү жок, бирок мени коркута алар.

Себеби, мен өлгөндө ордун басат,

Менден соо, менден жакшы, акылдуулар.

Идеяны, философияны акын кайрадан дагы бир жолу ырастайт. Мекен үчүн Жеңишбек курман болсо, анын ордуна дагы бир Жеңишбек ааламга келди. “Замана керек десе муну да алсын”,- дейт. Чындыгында акындын өмүр, өлүм жөнүндөгү ырларын аянычтуу сезим менен окуйсун. Ырдын ошол таасирдүү күчүнө жараша анын бекемдеген философиясына бизди ишендирет. Бул философия боюнча адам өлүмдөн коркпоско, тайманбаска укугу бар. Өмүр эч качан бүтпөйт. Анткени адамдын ак кызматы, илими, ырлары, урпактарга калтырган иши текке кетпейт, аны кийинки муундар, бизден күчтүү, бизден акылдуу муундар улантат. Өмүрдүн адамдын түбөлүктүүлүгү ушунда [1. 73-75бет].

Миңдеген адамдын тагдырына туш келген согуш трагедиясын бир кыргыз чалынын өмүр бою бөксөбөс убайымын Осмонов жасалмасы жок, адамдык жапакеттик менен кабыл алып, куду керт башынын кайгы-зарындай туюнуп, өтө күчтүү акындык эргүү менен поэзия түрүндө айтып берди. “Жеңишбек бир гана акындын эмес, бүткүл кыргыз поэзиясынын мыкты табылгасы [4. 72бет].

Керт башынын күйүттөрү, жана арыз-арманы акындын бир катар ырларынан орун тапса да ал көпчүлүк чыгармаларында өз жанынын кайгысынан өйдө көтөрүлүп жарык күндүн жыргал шаттыктарын, эл турмушунун жайдары көрүнүштөрүн тирүүлүтүн машакаттуу бактысын адам өмүрүнүн өлбөс акыйкаттарын эргип- эргип күүгө салган.

Алыкул өмүр, өлүм, дүйнө, жашоо максаты, убакыт сыяктуу түбөлүктүү темаларга көп кайрылган, бирок ал ушул маселелерге байланыштуу өткөн кеткен акындардын ырларын куру кыйкырык менен эч качан кайталап койгон эмес. Жалгыз өзүнүн турмуштук тажрыйбасынан иргелип чыгып, өздүк байкоолорун жүрөк сырларын кыжаалатчылыктарын ырдаган. Адам баласы жаш чагында ден-соолук, өлүм жөнүндө эч качан ойлобойт экен. Бул өмүр чексиздей, өтө узактай сезилет эле. Муну өз жашоо тажрыйбабыздан баамдап келебиз. Элүү жаштан кийин гана карылык, ден соолук, оору, өлүм жөнүндө ойго келе баштайт тура. Ал эми оорукчан адам жаш экендигине карабастан өлүмдү ойлобой коюуга айласы жок да. Алыкул бала чагынан ооруп, өмүр бою өлүм менен тирешкен. Ага өз дартынын айыкпас экени, бул оору бир күн аны тугөтөрү дайын болгон.

Кайран акын, кайран талант! Ошол кездеги медицинанын азыркыдай өнүкпөгөндүгү кандай гана өкүнүчтүү. Азыркы мезгилде болсо кургак учуктан таптаза сакайып жүрүшөт го. Ушул жагдай акынды өмүр менен өлүм мамилесин эрте ойлонуп сар-санаага батырган. Ошол үчүн бул темадагы философиялык ырларды башка акындардан башкача туюп, башкача жазган.

Дени соо адам үчүн отуз жаш жапжаш жетилген жигиттик курак го. Өлүм эмес карылык да ойго келбейт. Ал эми оорукчан Алыкул үчүн отуз жаш да карылыктын башталышындай сезилген.

Кечээ гана тиги кырда жок эле,

Кайдан чыкты боз ат минген отуз жаш,- деп убакыттын учкулдугун айтса, Бирок чиркин аздыгына мейли эле.

Анын октой тездигине катат баш,-деп кейийт. Бир саам да тыным албай, алга карай учат мезгил. Ансайын адам өлүмгө бир кадам жакындайт. Буга көнгүсү келбеген акын:

“Токточу өмүр, токточу өмүр, токтой тур”, - деп кыйкырат. Бирок өмүр эч кимге баш ийбейт. Бир жолу кыйкырып алып:

Тил албассың, жоголо бер, кете бер.

Сенден күчтүү, сенден өжөр бул учур.

Он беш жолу улам кайра туулуп,

Он беш жолу жашарбасам карап тур.

деп жашоого оптимисттик көз менен карайт. Башка алсыз адам болсо, пессимизмге берилип, чөгүп, эрте күндө өзүн-өзү жеп бүтөт беле. Бирок акын өмүргө кубаныч менен

карап, жарык дүйнөнүн жакшылыктарына, жашоо лаззатына, табият сулуулугуна тамшанып жашаган, шүгүрчүлүк келтирген.

Жашоо деген бир тамшаным нерсе экен,
Кант жедимби, бал жедимби билбеймин.

Өзү менен кошо элдин баарынын көңүлүн чөктүрөйүн деген ниет жок акында. Башына тушкөн сыноону кайрат менен, биз айтар элек, өтө сабырдуулук менен көтөргөн. Адам баласынын картайбастыгы, оорубашы, өлбөстүгү үчүн кыялданып:

Мүрөктүн суусу жөн суулардай шылдырап,
Агып жатса мал кечпес жашыл аралда.
Жүрөк оору, өпкө оорунун дарты үчүн,
Өзүм ичпей, ичирер элем адамга
Мүрөктүн суусун ичирейин дегеним
Адам деген оорукчан тура бечара.

деп жазат “Адамзат” деген ырында. Ырларында бир да куру дымак жок. Кээде катуу оору жанын кыйнап, жашоодон эрте кетип жатканына муңкануу кандай аянычтуу.

Билбейм кандай, эмне ойдо экен катарым,
Мен өзүмдүн тагдырыма капамын.
Заманымдын керегине жарабай,
Эрте кургап, муздап кетип жатамын.

Өлүм кимди гана сестентпейт. “Сабагынан эрте үзүлгөн жемиштей” бул жарыктан эрте кетип жатканына, бул адилетсиздикке, албетте, каршы чыгат.

Баары өзгөрөт, баары өчөт дейт турмушта.

Мен өзгөрбөй өчпөй койсом не болот.

Өчөр күнүм үйгө бара жатканда,

Токмок жактан келбей койсом не болот.

Токмок жөнөйм,

Таттуу коонун тандап жейм

Миң жыл бою

Кайра үйүмө бир келбейм,

Айт, кимдин карызы бар

Так төбөсүндө кылга илинген кылычтай, салаңдап турган ажалы анын оюн, өлүм маселесине кайра-кайра жетелеп келе берген. Өлө турганын ойлой-ойлой жаны кейиген, өлгүсү келбей акылын далбасалатып көргөн. Ошого карабастан кажыбас кайрат жана тынымсыз эмгек менен жашаган. Турмушка жайдары мүнөз менен караган, жалпы элге замандаш, тагдырлаш экенине канааттанып өмүр сүргөн, өлбөстүктүн жолдорун издеген, ал жол адамдын элге кылган ак эмгеги экенин таба алган.

Мен өзүмдү бир кылымдан карасам,

Тээ алыстан чаң ызгыткан шаң чыгат.

Өлбөстүктүн өжөр эркин талашкан,

Эрдигинен эчен тирүү жан чыгат.

деген саптарды окуганда аргасыздан А.С.Пушкиндин “Эстелик” деген ыры эске түшөт.

Аалам алпы Шекспирдей күч менен

Ооруп жатып ыр жазганым билбейсин [5. 175-бет]

Кайран Алыкул, кайран акын! Кыска өмүрүндө же ден соолуктан, же үй-бүлө перзенттен айтпады. Ошого карабастан, ырдан өтө кооз, өтө чоң “Бир четин мүлдө кыргыз көтөрө алгыс” килем токуп, калтырып кетти бул жарыкчылыкка. Жер бетинде кыргыз деген эл жашап турганда анын ырларынын философиялык маңызы кылымдар бою алардын жүрөгүнүн, сезиминин назик кылдарын күүгө келтире бермекчи.

Колдонулган адабияттар:

1. К. Асаналиев “Өрдөн өргө” Фрунзе 1977ж.
2. Б. Алымов “Кыргыз совет адабиятын окутуунун методикасы”
3. Ш. Үмөталиев “Алыкул Осмонов” Фрунзе 1958ж.
4. А. Муратов “Кыргыз адабиятын окутуунун теориясы жана практикасы” Б- Турар 2013ж
5. А. Осмонов I –том Фрунзе 1986ж.
6. А. Осмонов “Көл толкуну” Фрунзе 1989ж.
7. Сопонова, А. А. Произведение Ч.Айтматова «Тавро Кассандры» является шедевром (в лингвистике и медицине) / А. А. Сопонова, З. С. Тухтакулова // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2024. – № 1(59). – С. 187-192. – EDN GPYKOU.
8. Шамшиев, Р. К. Кыргызская философия и Женижок / Р. К. Шамшиев // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2024. – № 3-1(61). – С. 215-222. – EDN OZLONP.